

וּבְשׁוֹר בַּשָּׂדֶה טְרָפָה לֹא תֹאכְלוּ – הוֹצִיא הַעוֹבֵר אֶת יָדוֹ*

יונתן גן-צבי

מבוא

פרק רביעי במסכת חולין עוסק בענייני עובר שאמו נשחטה. הדין הבסיסי הוא שאם העובר נמצא במעי אמו,¹ הוא נותר בשחיטתה. דין זה נלמד מן הפסוק:

וְכָל בְּהֵמָה מִפְּרִסְתָּ פֶּרֶסָה וְשִׁסְעַת שִׁסְעַת שְׁתֵּי פְּרִסוֹת מַעֲלַת גֶּרֶה
בְּבִהֶמָה אֹתָהּ תֹאכְלוּ: (דברים יד, ו)

המדרש קורא את הפסוק בדילוגים, ומסביר שיש כאן לימוד של "כל בהמה בבהמה תאכל", ולומד מכך שעובר שאמו נשחטה – מותר באכילה.² העובר שיצא ממעי אמו לאחר שחיטה נקרא 'בן פקועה'.

במשנה הראשונה בפרק מובא הדין הבא:

בהמה שהיא מקשה לילד, הוציא העובר את ידו והחזירו – מותר
באכילה. (משנה חולין ד, א)

בפשטות, משמעות הדברים היא שאם העובר הוציא אבר והחזיר אותו – האבר מותר באכילה, וכן הבין רבי יוחנן בגמרא.³ אולם, בגמרא מובאת הבנה נוספת:

* המאמר מוקדש לעילוי נשמת בן דודי, דוד שורץ הי"ד. התורה היתה חלק משמעותי בחייו של דוד, בשנות לימודיו בישיבה וגם לאחר שיצא חוץ למחיצות בית המדרש. להבדיל, תודתי נתונה לר' דוד שמעון גרשוביץ יבדלט"א שלייה אותי ועזר לי בכתיבת המאמר. כמו כן, תודתי נתונה למו"ר הרב ברוך וינרטוב שליט"א, שעבר על המאמר והעיר הערות. מאמר זה הוא מאמר מקוצר, ואשמח לשלוח את המאמר המלא, בו הרחבתי על מספר עניינים הנוגעים למהלך, לכל מאן דבעי.

¹ הבאנו את דעת חכמים, שנפסקה להלכה. לדעת ר"מ, העובר אינו נותר בשחיטת אמו אם הוא בן תשעה חודשים וחי, ועיין במשנה חולין ד, ה (עד ע"א בגמרא).

² עיין חולין סט ע"א–ע"ב, "חותך מעובר... נוהגת באברים ועוברים".

³ חולין סח ע"ב: "עולא אמר רבי יוחנן: ואבר עצמו מותר".

אמר רב יהודה אמר רב: ואבר עצמו אסור. מאי טעמא? דאמר קרא ובשר בשדה טרפה לא תאכלו – כיון שיצא בשר חוץ למחיצתו נאסר. (חולין סח ע"א)

הגמרא מביאה דרשה,⁴ הלומדת שהיד היוצאת נאסרת באכילה אף בחזרתה. הלימוד הוא מהפסוק שבפרשת משפטים:

וְאִנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבֶשֶׂר בְּשָׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ לְקֹלֶב תִּשְׁלַכְנוּ
אתו: (שמות כב, ל)

בפשטות, הגמרא לומדת מהמילים 'בשר בשדה טרפה' שיש איסור על בשר שיצא חוץ למחיצתו, והיד היוצאת מהרחם נחשבת כחוץ למחיצתה. בבסיס, איסור חוץ למחיצתו הוא איסור בקדשים, על בשר חטאת שיצא חוץ לעזרה, למשל, שאסור באכילה אף לאחר שחזר. הסוגיה מניחה שמקור הדין לקדשים הוא 'בשר בשדה טרפה', ובפשטות מניחה שזה אותו האיסור של עובר שהוציא את ידו, על אף השוני הגדול בין השניים.

בהמשך, הגמרא מסבירה שהעובר מותר באכילה גם אם בשעת השחיטה היד הייתה בחוץ. הגמרא מעמידה אוקימתא במשנה, ואומרת שהיא דיברה על מקום החתך, הנמצא בין היד שבחוץ לעובר שבפנים. רש"י מסביר שכל זמן שהיד בחוץ, מקום החתך אסור משום שהוא לא נכלל בהיתר השחיטה של העובר, הוא לא בגדר היתר השחיטה של 'בהמה בבהמה'. כשהיד חזרה לרחם – היד נאסרה לעולם משום שהיא יצאה לאוויר העולם, ואסורה מדין 'בשר בשדה טרפה', אבל מקום החתך לא יצא לאוויר העולם, לא נאסר מדין 'בשר בשדה טרפה', וניתר בשחיטת האם, משום שהוא חזר להיות בגדר 'בהמה בבהמה'. בהמשך הסוגיה, הגמרא מקשה על שיטת רבי יוחנן, הסובר שהיד מותרת אם היא חזרה, ומשאירה אותה בתיובתא.

דין 'בשר בשדה טרפה' באבר היוצא מתייחס לאיסור אכילה, אבל האבר היוצא אינו טמא בטומאת נבלה אם העובר נותר בשחיטת האם או בשחיטת עצמו (משנה חולין ד, ד (עד ע"א–ע"ב בגמרא)).

במאמר, ננסה להבין את איסור האבר היוצא. מה הקשר לטרפה? מה הקשר לאיסור חוץ למחיצתו בקדשים?

⁴ שמקורה במכילתא דרשב"י שמות כב, ל, ולהלן נעמיק את עיונונו בדרשה זו.

מחלוקת הכלבו ומהר"י בן חביב – האם האבר ניתן בשחיטת העובר?

בהלכות מאכלות אסורות, הרמב"ם פסק כרב יהודה אמר רב, שהאבר היוצא אסור מדין 'בשר בשדה טרפה':

עובר שהוציא ידו או רגלו, נאסר אותו אבר לעולם, בין שחתכו קודם שתישחט אמו בין שחתכו אחר שנשחטה אמו. ואפילו החזיר אותו אבר למעי אמו, ואחר כך נשחטה, או נולד הולד וחיה כמה שנים, הרי אותו האבר אסור משום טריפה. (רמב"ם מאכלות אסורות ה, ט)⁵

בהמשך המאמר, נעיין בהמשך דבריו של הרמב"ם, וננסה להבין כיצד הוא באר את הדין. בשלב זה, נראה את דבריו של הכסף משנה, המביא מח' בהבנת פסק הרמב"ם.

הכסף משנה (מאכ"א ה, ט) מביא את הכלבו (סימן קב), שהבין ברמב"ם שהאבר אסור בכל מקרה – בין אם האם תשחט והעובר יותר בשחיטת אמו (בן פקועה), ובין אם העובר יולד ויותר בשחיטת עצמו. בפשטות, זו משמעות דברי הרמב"ם – "ואפילו החזיר אותו אבר למעי אמו, ואחר כך נשחטה, או נולד הולד וחיה כמה שנים, הרי אותו האבר אסור". כהבנת הכלבו הבינו גם מספר אחרונים – בעל המעשה רקח (מאכ"א ה, ט), ואור החיים, בספרו פרי תאר על שולחן ערוך יו"ד (יד, ג).

הכסף משנה דוחה את שיטת הכלבו, ומביא את דעת בעל העין יעקב, רבי יעקב אבן חביב. לדעתו, האבר היוצא אסור רק בבן פקועה – כשהעובר ניתן בשחיטת האם – אבל אם העובר נולד וניתן בשחיטת עצמו – האבר מותר באכילה.

ברמב"ם, הכסף משנה מסביר לשיטת מהר"י בן חביב שהמילים "או נולד הולד וחיה כמה שנים" מתייחסות למקרה שהעובר נולד לאחר שחיטת האם, וכבר הותר בשחיטה, ולא למקרה שהעובר נולד לפני שחיטת האם, וניתן בשחיטת עצמו. דברים אלו עולים היטב מהסמ"ג, שהכסף משנה הביא כראיה לדבריו:

⁵ הציטוטים מהרמב"ם לקוחים מרמב"ם מדויק, מהדורת הרב יצחק שילת (ירושלים תשפ"א), מההדורה הדיגיטלית שבאתר עליהתורה.

אפילו החזיר אותו אבר למעי אמו ואחר כך נשחטה, ואף אם נולד
הוולד **אחר שחיטת האם** וחיה כמה שנים הרי אותו האבר אסור.
(סמ"ג לאוין קלו)

הסמ"ג מצטט את הרמב"ם, ומוסיף שלש מילים בלבד, המבארות שהאבר אסור לאחר
לידת העובר רק אם היא אחר שחיטת האם.

אם כן, הכס"מ מסיק כדעת מהר"י בן חביב, האבר היוצא אסור רק כאשר הוא הותר
בשחיטת אמו, ואם הוא נולד לפני שחיטת אמו – האבר ניתן בשחיטת הולד.
בפשטות, אם העובר נולד לאחר שחיטת האם, ולאחר מכן נשחט – אין לשחיטה זו
משמעות, מעיקר הדין הוא מותר באכילה, חיתוך סימניו הוא כחיתוך בשר בעלמא,
והאבר היוצא לא ניתן באכילה.⁶

האבר לא ניתן בשחיטה

האבר לא ניתן בשחיטת אמו

אם נבין ככס"מ, מהי הסברה העומדת ביסוד דין זה? מדוע האבר היוצא אסור?
החתם סופר (חולין סח ע"א, ד"ה "והחזירה") מסביר ש'בשר בשדה טרפה' הוא לא
איסור שחל על האיבר, אלא איהיתר בשחיטה. כלומר, האבר נאסר מכח זה שהוא לא
הותר באכילה ע"י שחיטת האם. כאשר העובר הוציא את ידו ולא החזירה, רש"י
(חולין סח ע"א, ד"ה "לעולם") כתב שהיא אסורה משום שהיא לא בכלל היתר 'בהמה
בבהמה', ולא נזקקים לדין 'בשר בשדה טרפה'. לפי זה, מסביר החתם סופר, שדין
'בשר בשדה טרפה' הוא הרחבת איהיתר זה, ואפילו כאשר האבר חוזר לרחם, הוא
עדיין לא ניתן בשחיטת אמו. בפשטות, נראה להסביר שהיתר העובר בשחיטת אמו,
מדין 'בהמה בבהמה', תלוי בחיבור של העובר לאם, וכשהעובר הוציא את ידו –
האבר התנתק מהאם, וכבר לא ניתן בשחיטתה.

אם כן, הסבר אחד שניתן להסביר לאיסור האבר היוצא הוא ש'בשר בשדה טרפה'
הוא לא איסור, אלא סיבה לכך שהבשר לא יותר בשחיטת אמו. הסברנו שדין זה הוא
הרחבה של איהיתר האבר בעודו בחוץ, שלא נכלל בדין 'בהמה בבהמה', ושההגיון
העומד מאחורי הדין הוא שהאבר התנתק מהאם, וכבר לא ניתן בשחיטתה. כעת,

⁶ וכן בר"ן חולין כה ע"ב (בדפי הרי"ף), ד"ה "וגרסינן תו בגמ' אמר רב משרשיא".

עלינו לברר מהו מעמד האבר שלא ניתן בשחיטה האם, מכח איזה איסור הוא אסור באכילה? נציע מספר אפשרויות.

אינה זבוחה כטרפה וטרפה כאינה זבוחה

איסור אינה זבוחה

אפשרות אחת היא להסביר שמעבר לאיסור אבר מן החי ונבלה, יש על בהמה שלא נשחטה איסור נוסף, איסור 'אינה זבוחה'. האיסור מופיע בראשונים כהסבר לדברי רב הונא, הסובר שלבהמה יש חזקת איסור:⁷

לכן נראה לומר דחזקת איסור... משום איסור שאינה זבוחה,
דרחמנא אמר "תזבח ואכלת" – שחוט ואכול. (תוספות ביצה
כה ע"א, ד"ה "בחזקת איסור")

התורה צוותה לשחוט את הבהמה בשביל לאכול את בשרה, ותוספות לומדים מזה שבנוסף על איסורי אבר מן החי ונבלה – התלויים בחיים ובמוות של הבהמה – יש איסור עשה באכילת בשר שאינו שחוט, הנוהג בחייה ובמותה של הבהמה.

בסוגיתנו, ניתן להסביר שמהמילים "וּכְשֶׁר בִּשְׂדֵה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ", רבי יהודה לומד שעובר שהוציא את ידו חוץ למחיצתו לא ניתן בשחיטת האם, והיות שכן – הוא אסור באיסור 'שאינה זבוחה'.

אולם, מה הקשר לאיסור טרפה?

בפשטות, נראה לומר שמהלימוד של המילה 'טרפה' לומדים שהבשר אסור כטרפה, ולא שהוא אסור משום טרפה. האיסור האמיתי הוא איסור 'שאינה זבוחה', והפסוק רומז אליו באומרו שהבשר אסור כמו שטריפה אסורה. הפסוק לא מחדש את איסור 'שאינה זבוחה',⁸ אלא רק אומר לנו שבשר זה אסור משום 'אינה זבוחה', וזאת משום שהוא לא ניתן בשחיטה. פירוש זה עולה כבר מדברי הגמרא:

⁷ רש"י (ביצה כה ע"א, ד"ה "לאפוקי מדרב הונא") מסביר שהבהמה עומדת בחזקת איסור אבר מן החי. תוספות מקשים על רש"י – איסור אבר מן החי לא נוהג בבהמה מתה, ולכן לא שייך לדבר על חזקת איסור אבר מן החי בבהמה מתה, הרי ברור איסור אבר מן החי כבר פקע ממנה. מכח הקושיה, תוספות מסבירים שהאיסור המוחזק הוא איסור 'שאינה זבוחה'.

⁸ בפשטות, איסור 'שאינה זבוחה' נלמד מהפסוקים בדברים יב, על מצוות השחיטה, והוא לאו הבא מכלל עשה.

מאי תלמודא? אמר רבה: כטרפה, מה טרפה, כיון שנטרפה שוב
אין לה היתר, אף בשר – כיון שיצא חוץ למחיצתו שוב אין לו היתר!
(חולין סח ע"ב)

בפשטות, איסור 'שאינה זבוחה' הוא לאו הבא מכלל עשה, ואין לוקים עליו.

טרפה כאינה זבוחה

הרמב"ם לא כתב שהאבר אסור כטרפה, אלא כתב שהוא אסור משום טריפה:

הרי אותו האבר אסור משום טריפה, שכל בשר שיצא חוץ
למחיצתו נאסר כבשר שפירש מן החי שנאמר ובשר בשדה טרפה
כיון שיצא למקום שהוא לו כשדה נעשה טריפה כמו שביארנו.
(רמב"ם מאכלות אסורות ה, ט)

מה הקשר בין איסור האבר היוצא לאיסור טרפה? בשביל להבין את הדברים, נצטרך
לראות את הסברו של הרמב"ם לדין טרפה, וכיצד הוא קישר אותו לאיסור בשר מן
החי. את פרק ד' בהלכות מאכלות אסורות, הרמב"ם פותח בבאור דין נבלה:

(א) האוכל כזית מבשר בהמה שמתה או חיה שמתה או עוף
שמת, לוקה, שנאמר "לא תאכלו כל נבילה" (דברים יד, כא). **וכל
שלא נשחטה כראוי, הרי זו מתה.**

כלומר, בע"ח טהור שמת בלא שחיטה ראויה אסור משום נבלה. בהלכות הבאות,
הרמב"ם מביא את הלכות נבלה. בהלכה ו', הרמב"ם כותב על איסור טרפה:

(ו) האוכל כזית מבשר בהמה או חיה או עוף טהורים שנטרפו,
לוקה, שנאמר "ובשר בשדה טריפה לא תאכלו לכלב תשליכון
אותו" (שמות כב, ל). טריפה האמורה בתורה, זו שטרפה אותה
חית היער, כגון ארי ונמר וכיוצא בהן...
(ז) ... הא למדת שהטריפה האמורה בתורה היא שטרפה אותה
חית היער ושיברא אותה, ונטת למות, ועדיין לא מתה. אף על פי
שקדם ושחטה קודם שתמות, הרי זו אסורה משום טריפה, הואיל
ואי אפשר שתחיה ממכה זו הבאה עליה:

**(ח) נמצאתה למד שהתורה אסרה המתה, והיא הנבילה,
ואסרה הנוטה למות מחמת מכותיה ואף על פי שעדיין לא
מתה, והיא הטריפה...**

**(ט) וענין הכתוב שהנוטה למות מחמת מכותיה ואי אפשר לה
לחיות מחמת מכה זו, אסורה. מכאן אמרו חכמים, זה הכלל, כל
שאין כמוה חיה, טריפה.**

הרמב"ם מבאר שאיסור טרפה הוא על בהמה הנוטה למות (מחמת מכה, כפי שמבואר
בהל' יא), והוא סוג של הרחבה של איסור נבלה. בהמשך (מאכ"א ה, יז), הוא אף
יפסוק שבשר נבלה מצטרף לבשר טרפה לשיעור חיוב מלקות. בהלכה י, הרמב"ם
מסביר מדוע בשר מן החי אסור משום טרפה:

**(י) וכן, החותך בשר מן החי מן הטהורים, הרי אותו הבשר טריפה,
והאוכל ממנו כזית לוקה משום אוכל טריפה. שהרי בשר זה
מבהמה שלא נשחטה ולא מתה, ומה לי טרפה אותה חיה, מה
לי חתכו בסכין, מה לי בכולה, מה לי במקצתה. הרי הוא אומר
"ובשר בשדה טריפה לא תאכלו", כיון שנעשית הבהמה כבשר
בשדה, הרי היא טריפה: (רמב"ם מאכלות אסורות פרק ד)**

הרמב"ם מבאר שהיות שהבשר מן החי לקוח מבהמה שלא נשחטה ולא מתה (שכפי
שהוא באר בהלכה א', המילה 'מתה' מתייחסת למוות בלא שחיטה) – הוא נאסר מדין
טרפה. בשביל לומר את זה, הרמב"ם צריך להניח שטרפה מוגדרת כבהמה שלא
נשחטה ולא מתה. נראה שיש לבאר שהטעם לכך הוא שמצד אחד, הבהמה היתה מתה
ללא שחיטה, והיות שכן – השחיטה לא באמת ממיתה את הבהמה, אבל מצד שני,
יציאת הנשמה של הבהמה היתה בשחיטה, ולא במוות על ידי הטריפה. במידה
מסוימת, ניתן להסביר שבשביל שבהמה תחשב נבלה, כל המוות שלה צריך להעשות
שלא ע"י שחיטה, אבל בשביל שבהמה תחשב כשחוטה – המוות כולו צריך להעשות
בשחיטה. לפי זה, ניתן לומר שבמוות של הטרפה יש שני שותפים – המום והשחיטה,
כל אחד מהם המית את הבהמה בצורה חלקית, והיות שכן – היא אינה שחוטה, אך
לא אסורה מדין נבלה. ניתן גם לנסח זאת בצורה קצת שונה – שחיטת הבהמה לא
הועילה משום שהבהמה היתה מתה מהטרפה בכל אופן, אבל היא לא מוגדרת כנבלה,

כי סוף כל סוף היא מתה בשחיטה.⁹ בכל אופן, לשני הניסוחים, איסור טרפה הוא איסור על בשר שלא נשחט כראוי, והיות שכן, אפשר להכניס לאיסור טרפה אף את הבשר מן החי, שלא נותר בשחיטה. טרפה היא נבלה חלקית משום שבנבלה, כל המוות של הבהמה בא ללא שחיטה, בעוד בטרפה, אם הבהמה מתה – היתה משמעות כלשהי לשחיטה – כפי שמוכח מכך ששחיטת טרפה מוציאה מידי טומאת נבלה (חולין עב ע"א–ע"ב).

אם כך, לפי הרמב"ם, איסור טרפה הוא איסור על בשר שלא נותר בשחיטה. במקרה שלנו, של עובר שהוציא אבר, האבר היוצא לא נותר בשחיטה, כפי שבארנו, ואסור מדין טרפה. מסברה נראה שאבר היוצא יצטרף לטרפה ולבשר מן החי לחיוב מלקות, ולענ"ד יצטרף גם עם נבלה, משום שטרפה תחלת נבלה.¹⁰

היו שחלקו על הרמב"ם, וסברו שטרפה היא איסור עצמאי,¹¹ ולא הרחבה של איסור נבלה. למבארים כך, צריך להניח שהבשר אסור משום איסור 'שאינה זבוחה', ולא משום טרפה.

אבר מן החי

יסוד השיטה – הרשב"א

האפשרות השניה היא לומר שהאבר היוצא אסור משום אבר מן החי. הכיוון עולה מבאורו של הרשב"א לבעיא של ר' ירמיה. כאמור, למסקנת הגמרא, ר' ירמיה הסתפק במעמד הֶחָלָב של העובר שהוציא את ידו. הגמרא הסבירה שצדדי הספק הם:

מהו לגמוע את חלב? חלב דעלמא לא כאבר מן החי דמי – ושרי,
האי נמי – ל"ש, או דלמא; התם – אית ליה תקנתא לאיסוריה
בשחיטה, הכא – לית ליה תקנתא לאיסוריה בשחיטה?
(חולין טו ע"א)

⁹ ניסוח זה דומה לדעת חכמים בזרק תינוק מראש הגג (ב"ק כו ע"ב) ובא אחר וקיבלו בסייף, ששניהם פטורים, ולשיטת הראב"ד (שם ד"ה "הא דאמר רבה") וההצעה ברמב"ן (מלחמת ה' ב"ק יא ע"ב) (בדפי הרי"ף), ד"ה "ועוד אמר רבה" בזרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל, שהזווק והשובר פטורים.
¹⁰ שלא כמנחת חינוך (עג, ה), שכתב שיוצא מצטרף עם טרפה, אבל לא עם נבלה.
¹¹ תוספות חולין לב ע"א, ד"ה "ורמינהי", למשל, הסוברים שלוקה פעמיים על טרפה שמתה, וכן דעת ר"י בירושלמי (נזיר ו, א).

מדובר בגמרא סתומה, וניתן לבאר אותה במספר אופנים. הרשב"א דן בהבנת צדדי הספק, ובסוף דבריו מבאר את הגמרא:

ושמא י"ל דהכי קא מיבעיא ליה אבר זה אין בו איסור מחמת עצמו כטריפה כלל אלא מחמת שאין לו סימנין להתירו בהן ע"י שחיטה והרי כל הגוף כבשר וכמונח בדיקולא והאבר שיצא הוא לבדו נשאר חי וא"כ מה הפרש יש בין חלב זה לשאר חלב הבא מן החי מי גרע חלב הבא מכא אבר אחד חי מחלב הבא מכא בהמה שכולה חיה או דילמא מגרע גרע דהתם חיותו עומד ליתקן ע"י שחיטה אבל חיותו של אבר זה אין לו תקנה עולמית ע"י שחיטה ואסור, וסלקא בתיקו, כנ"ל. (רשב"א חולין סט ע"א)

הרשב"א מבאר שהעובר כולו נותר בשחיטה, אבל האבר היוצא לא נותר בשחיטה, ונשאר חי. לצד הראשון של הספק, החלב לא שונה מחלב של בהמה רגילה, שכולה חיה ואסורה משום אבר מן החי, ובכל זאת החלב שלה, שמגיע מאברי הבהמה, מותר באכילה. לצד השני של הספק, האבר חמור יותר מבהמה רגילה, משום שהחיות שלו חמורה מחיות של בהמה רגילה – הוא אסור עולמית משום אבר מן החי, ולא נותר בשחיטה. היות שכן, לצד זה של הספק, אבר זה מצליח לאסור את החלב של הבהמה.

לענייננו, העולה מדברי הרשב"א הוא שאיסור האבר היוצא הוא משום אבר מן החי, שכל אבר שלא נותר בשחיטה – יש לו חיות ואסור משום אבר מן החי. יש לציין שהרשב"א לא כתב האם האבר נשאר אבר מן החי גם לאחר שבן הפקועה מת. ניתן להבין שהרשב"א מדבר על אבר מן החי כל עוד בן הפקועה חי, וכשהוא ימות – האבר יהיה אסור משום נבלה. הקושי המשמעותי בהסבר זה הוא שלרוב הראשונים (ראה בהמשך את מח' הראשונים ור' ישעיה), אין משמעות רבה למותו של בן פקועה – הוא כבר נותר באכילה קודם לכן. כמו כן, העובר נטהר מידי טומאת נבלה, ואולי יותר נכון יהיה לדבר על זה שהרשב"א סובר ככיוון הראשון שהצגנו, שהאבר אסור משום איסור 'שאינה זבוחה' או משום איסור טרפה. אולם, ההבנה השניה ברשב"א היא לומר שמרגע שבן הפקועה נשחט – האבר אסור משום אבר מן החי לעולם, אף לאחר שבן הפקועה ימות. כהבנה זו כתבו הש"ך (יו"ד יד, א) והפרי חדש (שם ס"ק ג).

יסוד שיטת הש"ך והפר"ח ברשב"א

במסגרת דיון בשאלה האם לוקים על אבר מן החי בפחות מכזית, מביאה הגמרא את הבריתא הבאה:¹²

נטל צפור שאין בו כזית ואכלו – רבי פוטר, ור' אלעזר בר ר"ש מחייב, אמר ר' אלעזר בר' שמעון: ק"ו, על אבר ממנה – חייב, על כולה לא כל שכן... עד כאן לא פליגי אלא, דמר סבר – בחייה לאברים עומדת, ומר סבר – בחייה לאו לאברים עומדת, דכ"ע מיהא לא בעינן כזית! (חולין קב ע"ב)

נחלקו ר' אלעזר בר' שמעון (ראב"ש) ורבי בדין ציפור שלמה שאין בה כזית. בשלב זה, הגמרא מבארת ששניהם מסכימים שאין צורך בכזית בשר בשביל לחייב על אבר מן החי, ומחלוקתם היא בשאלה האם בהמה בחייה לאברים עומדת או לאו. לדעת ראב"ש, בהמה בחייה לאברים עומדת, ויש בה איסור אבר מן החי גם כשהיא שלמה. רבי חולק וסובר שאבר אסור מדין אבר מן החי רק כאשר האבר פורש מהחיה, ואין איסור אבר מן החי בחיה שלמה.

בפשטות, על מנת להניח שהאבר היוצא אסור משום אבר מן החי, עלינו להניח שבהמה בחייה לאברים עומדת. האבר כל הזמן אסור משום אבר מן החי, וכשהאם נשחטה – נותר איסור אבר מן החי של שאר אברי העובר, אבל האבר היוצא נשאר באיסור אבר מן החי.¹³

בשביל לומר שבהמה לאו לאברים עומדת ובכל זאת לסבור שהאבר היוצא אסור משום אבר מן החי, נצטרך לומר ששחיטת האם בבן פקועה מתירה את איסור אבר מן החי שיחול על האברים בשעת החיתוך, אבל העובר נשאר חי, כך שבשעת חיתוך האבר היוצא, שלא נותר בשחיטה, הוא נאסר משום אבר מן החי.¹⁴ לחלופין, ניתן לומר שהוצאת היד נחשבת כפרישה וכחיתוך של היד מהעובר, ומרגע הוצאת האבר חל עליו איסור אבר מן החי.

ובְּשֶׁר בְּשָׂרָה טְרֵפָה

¹² מקורה בתוספתא ע"ז ח, ו (במהדורת צוקרמאנדל; ט, ד בדפוס וילנא).

¹³ לדעת ר' ישעיה (שטמ"ק ב"ק מא ע"א, "ורבינו ישעיה ז"ל כתב"), בן פקועה חייב בנחירה, ואיכריו אסורים משום אבר מן החי כל זמן שהוא לא ננחר. שאר הראשונים חלקו עליו בדין זה (תוספות ב"ק מא ע"א, שטמ"ק ב"ק מא ע"א, ועיין בט"ז "יר"ד יג, ג) שהוכיח שכן פסק השו"ע; ועיין בתב"ש (יג, ח) שכתב שיש איסור על אכילת בשר זה כל זמן שכן הפקועה חי, משום "לא תאכלו על הדם", כמו בבהמה מפרסכת).

¹⁴ להסבר זה, לכאור', נאמר שהאבר אסור רק אם הוא נחתך מבין הפקועה בעודו חי.

אם האבר היוצא אסור מדין אבר מן החי, מדוע הוא נלמד מן הפסוק "וּבֶשֶׁר בְּשָׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ"? ?

אפשרות אחת היא להבין כהסבר הקודם, ש"בשר בשדה טרפה" מלמד אותנו שהאבר לא ניתן בשחיטה, ואנחנו כבר מסיקים שהוא אסור משום אבר מן החי. כלומר, הפסוק 'וּבֶשֶׁר בְּשָׂדֶה טְרֵפָה' לא אוסר את האבר, אלא רק מגלה שהשחיטה לא התירה אותו. אולם, נראה שיש מקום לדבר על קשר משמעותי יותר בין איסור אבר מן החי לפסוק זה.

בבבלי (חולין קב ע"ב), נחלקו ר' יוחנן ור"ל על מקור איסור בשר מן החי. ר"י סובר שאיסור אבר מן החי נלמד מ"לא תאכל הנפש עם הבשר", ואיסור בשר מן החי נלמד מ"בשר בשדה טרפה", יחד עם איסור טרפה. ר"ל חולק וסובר שאף בשר מן החי נלמד מ"לא תאכל הנפש עם הבשר", ומ"בשר בשדה טרפה" לומדים רק את איסור טרפה. בפשטות, ר"י, הסובר שאיסור בשר מן החי נלמד מ"בשר בשדה טרפה", מתבסס על דברי המכילתא דרשב"י:

ר' אליעזר בן יעקב אומר: "טרפה לא תאכלו", ליתן אזהרה על הטרפה. אין לי אלא שנטרפה מנין לבשר שפירש מן הבהמה שהוא באזהרה ת"ל ובשר בשדה לא תאכלו.
(מכילתא דרשב"י (אפשטיין-מלמד) שמות כב, ל)

בירושלמי בנזיר (ו, א) מובאת גרסה אחרת למח' ר' יוחנן וריש לקיש. הירושלמי עוסק ביחס שבין איסור אבר מן החי לאיסור טרפה. לדעת ר"י, איסור טרפה נלמד מריבוי של "כל נבלה", ואבר מן החי נלמד מ"ולא תאכל הנפש עם הבשר". אולם, לדעת ר"ל, גם איסור טרפה וגם איסור אבר מן החי נלמדים מ"ובשר בשדה טרפה לא תאכלו". מעבר לכך שהירושלמי הופך את השיטות מהבבלי, בירושלמי לא מוסכם על כולם שלומדים את דין אבר מן החי מ"ולא תאכל הנפש עם הבשר", ולדעת ר"ל בירושלמי – לומדים את דין אבר מן החי מ"בשר בשדה טרפה". נראה שר"ל בירושלמי מתבסס

על אותה הדרשה המובאת במכילתא דרשב"י,¹⁵ אלא שהוא לא מחלק בין מקור אבר מן החי לבשר מן החי, וסובר שהמקור של שני הדינים חד הוא.^{16 17}

אם כן, מה הקשר לאיסור טרפה?

בפשטות, נראה לבאר כאן כפי שבארנו לעיל, שמהמילה 'טרפה' לומדים שאבר מן החי אסור כטרפה.

אולם, לדעת הזכר יצחק (שו"ת זכר יצחק א, לג), אבר מן החי אסור משום נבלה. להסבר זה, ניתן לומר שיש קשר בין טרפה לאבר מן החי. כפי שבארנו, הרמב"ם סובר שטרפה אסור משום שהיא תחילת נבלה, ואם כן – אבר מן החי הוא גם חלק ממשפחת איסורים זו.

יסוד המחלוקת

לעיל, הבאנו 3 הבנות ביסוד שיטת הרשב"א:

1. בהמה בחייה לאברים עומדת.
2. לבן פקועה יש חיות, ובשעת חיתוך האבר חל איסור אבר מן החי.
3. הוצאת האבר היא כחיתוכו, ובשעת הוצאת היד – האבר היוצא נאסר כמו אבר שנחתך.

כאמור, יש החולקים על הרשב"א, וסוברים שהאבר היוצא אסור משום איסור 'שאינה זבוחה' או משום איסור טרפה (הרמב"ם). יש 3 אפשרויות להבנת יסוד שיטתם, ובהבנת יסוד המחלוקת:

¹⁵ הדברים מסתברים לאור זאת שגם במכילתא דרשב"י וגם בירושלמי הדרשה מובאת (בניסוחים מעט שונים) בשם ר' אליעזר בן יעקב.

¹⁶ במידה מסוימת, הדברים קשורים לניסוחים השונים של הדרשה. המכילתא דרשב"י מדברת על "בשר שפירש מן הבהמה", ולאור זאת שמצינו חילוק בין אבר מן החי לבשר מן החי (תוספתא שבת טו, ו (במהדורת ליברמן)). למשל, מסתבר להבין להבנת ר"י בבבלי. אולם, הדרשה שהירושלמי מביא לא מדברת על בשר, אלא על "אל תהא תולש ואוכל מן הבהמה", ולכאורה גם בשר מן החי וגם אבר מן החי כלולים בלימוד זה.

¹⁷ גם בירושלמי בפסחים (ב, א) עולה שלומדים את איסור אבר מן החי מ"בשר בשדה טרפה"

1. המחלוקת היא בשאלה האם בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת. לדעת הרמב"ם, בהמה בחייה לאו לאברים עומדת,¹⁸ ולא שייך באבר היוצא איסור אבר מן החי.
2. המחלוקת היא בשאלה האם לבן פקועה יש חיות. להסבר זה, הרמב"ם וסיעתו סבורים שלבן פקועה אין חיות כלל, ולכן לא שייך לדבר על אבר מן החי.
3. המחלוקת היא בהבנת המנגנון של אבר היוצא. ניתן לומר שלדעת הרמב"ם, לא מתייחסים ליציאת האבר כחיתוכו, אלא כסוג של לידה, שמנתקת אותו מהעובר. לחלופין, נאמר שיציאת האבר היא כחיתוך, אבל היא לא חיתוך ממש, ובשביל שיחול איסור אבר מן החי – יש צורך בחיתוך אמיתי מבעל החיים.

נפק"מ – בן נח

בפשטות, לצד הסובר שהאבר היוצא אסור משום אבר מן החי, בן נח יהיה אסור באבר זה. לעומת זאת, לסוברים שהאבר היוצא אסור משום איסור שאינה זבוחה, או איסור טרפה – בן נח יהיה מותר באבר היוצא.^{19 20}

טהרה מידי נבלה

כאמור, על אף שהשחיטה לא מועילה להתיר את האבר באכילה, היא מועילה לטהר אותו מידי נבלה, וגם כשבן הפקועה ימות – לא יהיה דין נבלה על האבר. מדוע?
בשם הרב ליכטנשטיין מובא שיש חילוק בין השחיטה כמתירה באכילה לבין השחיטה כמטהרת מידי נבלה:

הרא"ל העלה, שניתן להבין שלשם היתר אכילה יש צורך במתיר חיובי, אך כדי שלא תהיה טומאה – סגי בכך שלא תוגדר הבהמה כאילו מתה מאליה, ואין צורך במתיר חיובי דווקא.

¹⁸ ניתן לדייק זאת מאיך שהוא מנסח את איסור אבר מן החי (מאכ"א ה, א): "מפי השמועה למדו שזה שנאמר בתורה "לא תאכל הנפש עם הבשר" (דברים יב, כג), לאסור אבר שנחתך מן החי, וכן עולה כן מפסיקתו במאכ"א ה, ה, וכך ביארו שם המ"מ והלח"מ.

¹⁹ יש לציין שיש דיון באחרונים אם בן נח מותר בבן פקועה. הכיוון העיקרי הוא שהוא מותר, כפי שהנחנו, ועיין פמ"ג שפ"ד יו"ד יג ס"ק ג ושו"ת חת"ס יו"ד יד ג.

²⁰ האמרי משה (ד כה) טוען שלדעת הרשב"א, לאחר מות הבן פקועה, האבר ניתן לבני נח, אך עדיין אסור לישראל משום אבר מן החי, ונראה שהוא סובר שיש חילוק בין איסור אבר מן החי בישראל לאיסור בבני נח. ועיין בזכר יצחק (א, לג) שחילק בין ישראל לבן נח באבר מן החי.

(הרב יואב שחם, יסוד דין שחיטה, מאמר הזבח (אלון שבות
תש"ע), עמ' 332)

בניסוח קצת שונה – בשביל לטמא בנבלה, יש צורך במוות של הבהמה. ניתן להציע שזה נכון אף באבר מן החי – האבר מתנתק מהבהמה החיה, ובמידה מסוימת – מת.²¹ אף אם נאמר שבהמה בחייה לאברים עומדת, זה לעניין איסור אבר מן החי, שחל עליה בלי פרישה מן העובר, אבל לכ"ע, לעניין טומאה, בהמה בחייה לאו לאיברים עומדת, ואברי הבהמה לא מטמאים בטומאת נבלה ללא פרישה.²² משמעות הדברים היא ששחיטה לא באמת מטהרת מידי נבלה באופן חיובי, אלא רק מונעת מטומאת הנבלה לחול.²³ אם כך, במקרה דידן, כאשר העובר הוציא את ידו ואמו נשחטה – ניטלה חיות העובר בשחיטה, ולא חלה עליו טומאת נבלה. בשלב זה, כבר לא שייך לדבר על טומאת נבלה משום אבר מן החי, משום שמרגע שניטלה חיותו – נטילת אבר ממנו היא כנטילת אבר מן המת. חיות שכן, מעולם לא חלה טומאה על האבר היוצא, ולכן הוא טהור מידי נבלה.^{24 25}

חוץ למחיצתו בקדשים

בקדשים, יש לנו איסור על בשר היוצא חוץ למחיצה בה מותר לאכול אותו, אף לאחר חזרתו לתוך המחיצה – חטאת חוץ לעזרה ושלמים חוץ לירושלים, למשל. מסוגיתנו עולה שלומדים את דין חוץ למחיצתו, גם בקדשים, מ"בשר בשדה טרפה".²⁶ אולם, לפי מה שהסברנו עד כה, יש חילוק גדול בין שני הדינים – בקדשים, חוץ למחיצתו הוא איסור, אבל בעובר שהוציא את ידו, אין איסור מדין חוץ למחיצתו, והוצאת היד היא רק סיבה לכך שהאבר לא נותר בשחיטה, ונאסר מכח איסורים אחרים. על כן,

²¹ חילוק זה עולה גם מדברי הפלתי (יו"ד לג, ג), המבאר שבנקבות הושט, חל איסור אכילת נבלה, אבל לא חלה טומאת נבלה עד שהבהמה תמות.

²² בפשטות, משמעות הדברים היא שאיסור האכילה של אבר מן החי הוא דין בחיות האבר, בעוד טומאת נבלה של אבר מן החי היא דין בניתוק של האבר מהבהמה החיה, ובסוג של מוות שלו.

²³ על אף שהגמרא נוקטת רבות בלשון אקטיבית, של טהרה מידי נבלה לעניין שחיטה, וצ"ע.

²⁴ זה הגיוני במיוחד לכיוונים שהעלנו שאין חיות לבן פקיעה, ואין משמעות למוות. לר' ישעיה, קצת קשה מדוע לא תחול טומאת נבלה על האבר אם בן הפקועה ימות.

²⁵ לחלופין, אם נרצה להניח שגם בשביל טהרה מידי נבלה יש צורך במעשה אקטיבי מטהר, ניתן לומר שיש חילוק בין שחיטה כמתיר לשחיטה כמטהר, והדברים ארוכים ואכמ"ל.

²⁶ וכן במכילתא דרשב"י (שמות כב, ל), עליה מבוססת הסוגיה.

עלינו לבאר שמהפסוק לומדים שתי הלכות שונות, גם את דין עובר שהוציא את ידו, וגם את דין חוץ למחיצתו.²⁷

המגיד משנה(מגיד משנה מאכלות אסורות ה, יא)²⁸ הבין שהרמב"ם סובר שלא לוקים על אכילת האבר שיצא חוץ לרחם, משום שהדין נלמד "מריבויא דקרא" (שם). בקדשים, הרמב"ם לומד את דין חוץ למחיצתו מ'בשר בשדה טרפה', וכותב שלוקים על לאו זה (מעשה הקרבנות יא, ו; קרבן פסח ט, ב). על כרחנו לבאר שהרמב"ם הבין ברמב"ם שאיסור אבר שיצא חוץ לרחם הוא איסור שונה מאיסור חוץ למחיצתו בקדשים, כפי שעולה משני ההסברים שהסברנו כאן ברמב"ם.²⁹

אולם, הסבר זה עדיין קשה, משום שנראה שהסוגיה סוברת שעובר שהוציא את ידו אסור באותו האיסור של קדשים שיצאו חוץ למחיצתו. לכן היא מציעה שרבי יוחנן סובר שכל איסורי חוץ למחיצתו היו בכלל, וחטאת יצאה מהכלל ללמד שרק היא אסורה בחזרתה. לאחר מכן, הגמרא מביאה בריתא הסותרת את דבריו, בה נאמר שרק מעשר שני וביכורים שיצאו חוץ למחיצתו וחזרו כשרים, ושאר כל איסורי חוץ למחיצתו, בין אם מדובר על קדשים ובין אם מדובר על אבר היוצא, אסורים בחזרתם.

ליישוב קושי זה, ניתן להציע שהפסוק מלמד אותנו שדברים חוץ למחיצתם נאסרים, ובכל מקרה של דבר חוץ למחיצתו אנחנו לומדים איסור מטעם אחר – איהיתר שחיטה באבר היוצא ואיסור עצמאי בקדשים. לחלופין, מו"ר רה"י הרב משה ליכטנשטיין³⁰ הציע לומר שגם האיסור בקדשים הוא לא איסור, אלא איהיתר אכילה של הבשר – סתם בשר קדשים אסור באכילה, הוא שייך לקב"ה, ויש היתר לאכול אותו משולחן גבוה. אם הבשר יצא חוץ למחיצתו, כבר אין היתר לאכול משולחן גבוה, והבשר אסור. להסבר זה, הן בשחיטה והן בקדשים חוץ למחיצתו הוא דין הדוחה את היתר האכילה של הבשר שהיה כשהוא היה במחיצה. לענ"ד, יש דוחק בשני ההסברים, וצ"ע.

האבר לא ניתר אף בשחיטת עצמו

²⁷ ניתן לדייק כן מרש"י חולין סח ע"א, ד"ה "ובשר בשדה".

²⁸ ועיין כס"מ שהשיג עליו.

²⁹ ועדיין קצת קשה – מדוע איסור אבר היוצא נחשב כאיסור הנלמד מ'ריבויא דקרא', ואיסור חוץ למחיצתו בקדשים, הנלמד מאותו הפסוק, לא נחשב ככזה, ולוקים עליו? כמו כן, מדוע איסור בשר מן החי, הנלמד מאותו הפסוק, לא נלמד מ'ריבויא דקרא', ולוקים עליו? וצ"ע.

³⁰ לקראת סוף שיעורו על איסורי טרפה.

לדברינו עד כה, כיצד נבין את קריאת הכלבו ברמב"ם? מדוע האבר לא נותר אף בשחיטת העובר עצמו לאחר שנולד?

נראה שצריך לומר שבשביל שהאבר לא יותר בשחיטת עצמו, הוא צריך להתנתק לא רק מהאם, אלא גם מהעובר גופו. בשחיטת הכס"מ, ניתן להסביר שבבהמה רגילה הניתוק קורה רק על ידי חיתוך והפיכת הבשר לבשר מן החי, ורק בעובר, לעניין שחיטת האם, שייך לדבר על יציאה מתוך הרחם.³¹ ברמב"ם ניתן להציע שהיות שהעובר נמצא בתוך הרחם – יציאת היד אל מחוץ לרחם נחשבת כניתוק גם מהעובר, היד כבר לא הולכת יחד עם העובר, היות שהיא כבר יצאה לאוויר העולם. מרגע שהאבר יוצא לאוויר העולם – הוא לא רק ניתק מהאם, אלא ניתק גם מהעובר, היונק ממעי אמו.

ניתן לתת גם הסבר קצת שונה, ולומר שהיציאה של העובר אל מחוץ לרחם מפקיעה אותו לחלוטין מעולם השחיטה, הוא אינו בר זביחה³² – השחיטה לא מועילה להתיר את האבר, והוא נשאר באיסורו המקורי – אבר מן החי, אם בהמה בחייה לאברים עומדת, או אינה זבוחה כטרפה, אם בהמה בחייה לאו לאברים עומדת. יש להדגיש – להסבר זה, 'בשר בשדה טרפה' הוא פסול בשחיטה, הוא מחדש שהשחיטה לא חלה על אבר חוץ למחיצתו, וזה מביא לכך שיחול איסור אכילה אחר על הבשר. כמו כן, יש לשים לב לכך שכמו להסברים הקודמים, גם להסבר זה, בפשטות, יש שני סוגי חוץ למחיצתו – יש חוץ למחיצתו באבר, שהוא פסול שחיטה, ויש דין חוץ למחיצתו בקדשים, שהוא איסור אכילה. אולם, לכאורה הדברים תמוהים – מדוע יש פסול שחיטה על אבר שיצא חוץ לרחם? להלן נבאר את דעות הסוברים ש'בשר בשדה טרפה' הוא איסור עצמאי, ואת הטעם שנציע שם ניתן לומר כטעם הפסול פה.

סיכום

ראינו שההסבר הראשון לדין אבר היוצא הוא ש'בשר בשדה טרפה' הוא אייתור בשחיטה. ראינו שלשה איסורים שהאבר יכול להאסר בהם – איסור 'שאינה זבוחה', איסור טרפה ואיסור אבר מן החי. בארנו שיסוד המחלוקת בין שני ההסברים הראשונים הוא בשאלה האם טרפה תחילת נבלה או שהיא איסור עצמאי, והנפק"מ

³¹ לעיל הצענו שמח' הרמב"ם והרשב"א היא בשאלה האם האבר נחתך או נולד.

³² מדובר על ביטוי מושאל. בראשונים, מדובר על פסול גברא של השוחט, המופקע מעולם השחיטה (מקורו בראשונים אשכנזי – עיין רבינו גרשם תמורה יב ע"א; רש"י קידושין נז ע"ב, ד"ה "שהיא בשחיטה"; תוספות חולין ג ע"א, ד"ה "קסבר כותים"), וכוונתנו לפסול חפצא על הבהמה, ששחיטה לא מועילה לה.

ביניהן היא בשאלה אם לוקים על אבר היוצא. הבאנו 3 הבנות להבנת יסוד המחלוקת שבין האפשרויות השונות:

1. האם בהמה בחייה לאברים עומדת?
2. האם לבן פקועה יש חיות כלשהי?
3. האם הוצאת האבר נחשבת כחיתוך ממש או כסוג של לידה?

הנפק"מ בין שתי הגישות הראשונות לגישה שלישית היא האם בן נח מותר באבר היוצא. בארנו שעל אף שהשחיטה לא התירה את האבר באכילה, היא הועילה לטהרו מידי נבלה, והבאנו חילוק אפשרי אחד בין שחיטה כמתיר לשחיטה כמטהר שהביא הרב ליכטנשטיין. לכיוון זה, ש'בשר בשדה טרפה' היא איחיתר בשחיטה, צריך לבאר שבנוסף לכך, לומדים מפסוק זה את איסור חוץ למחיצתו בקדשים, ובפשטות מדובר על דין השונה מהותית מאיחיתר של אבר היוצא.

האבר אסור באיסור עצמאי של חוץ למחיצתו

ההבנה השניה בסוגיה היא שזה שהאבר יוצא מהרחם אוסר אותו באיסור עצמאי, של חוץ למחיצתו, והוא לא נאסר רק מכח זה שהוא לא ניתר בשחיטה. היתרון המשמעותי בשחיטה זו היא שמדובר על אותו האיסור כמו בקדשים, אין צורך לדבר על שני איסורים הנלמדים מאותו הפסוק. כמו כן, לשחיטה זו, ברור מדוע האבר נטהר מידי נבלה – השחיטה הועילה להתירו, ואין בו איסור אבר מן החי, אינה זבוחה ונבלה, אלא שיש איסור אחר, שאינו תלוי בשחיטה, של חוץ למחיצתו, שאוסר את האבר.

שיטת הכלבו ברמב"ם, שהאבר אסור אף בשחיטת עצמו, ברורה היטב לשחיטה זו, משום שכפי שאמרנו, האיסור אינו תלוי ואינו ניתר בשחיטה, בין בשחיטת האם ובין בשחיטת העובר. אולם, מדבריו של הכרתי עולה שניתן גם לפסוק ככס"מ ברמב"ם, ולהתיר את האבר בשחיטת עצמו, ובכל זאת לומר שמדובר על איסור חוץ למחיצתו:

דכיון דנשחט הולד איגלי מילתא למפרע דלא יצא מעולם חוץ
(כרתי יו"ד יד, ה) למחיצתו.

הכרתי מסביר שהאבר נאסר משום איסור חוץ למחיצתו, אלא שהרחם מוגדר כמחיצה רק לעניין שחיטת האם, ואם העובר יולד – יתברר שחוץ לרחם הוא מקומו של העובר, והאבר מותר באכילה. ניתן גם להבין כך את דבריו של רש"י שהובאו לעיל –

הרחם מוגדר כמחיצה משום שהוא מתיר את העובר באכילה, ואם העובר לא ניתן באכילה בשחיטת אמו – הרחם לא מוגדר כמחיצה עבורו.

בניגוד להסבר הקודם, להסבר זה, איסור חוץ למחיצתו בעובר ובקדשים הוא אותו האיסור, כפי שבפשטות עולה מדברי התוס':

שם יוצא חדא היא רק דהוי בכמה דרכים.

(תוספות מכות יח ע"א, ד"ה "ולילקי משום")

כלומר, יש איסור יוצא אחד, והוא יכול לחול בכמה אופנים – חטאת חוץ לעזרה, שלמים חוץ לירושלים ועובר שהוציא את ידו.

אולם, לכאורה הדברים תמוהים – מה שייך איסור 'חוץ למחיצתו' בעובר? מדוע הרחם נחשב כמחיצה לעובר כמו חומת העזרה או חומת ירושלים לבשר קדשים? האם ניתן לקשר בין איסור חוץ למחיצתו לאיסור טרפה?

ראשית, עלינו לברר מה יסוד איסור חוץ למחיצתו. בפשטות, ניתן היה להבין שהבעיה היא פגיעה בקדושה, וככל שדבר קדוש יותר, הוא צריך להיות בתוך מחיצות קדושת יותר – חטאת היא קדשי קדשים, ויציאה חוץ לעזרה היא פגיעה בקדושתה. שלמים הם קדשים קלים, ולכן הם יכולים לצאת מהעזרה, אבל יציאה חוץ לחומת ירושלים כבר פוגעת בקדושתם. אולם, לכיוון שלנו, לא ניתן להסביר כן, משום שלא שייך לדבר על קדושת עובר הנפגעת ביציאה ממעי אמו. ואכן, הגרי"ז כתב על דין חוץ למחיצתו ש"יסוד דינו אינו דין של קדשים כלל, דהרי הוא נוהג גם בחולין" (חדושי מרן רי"ז הלוי הל' פסולי המוקדשים, עמ' 86). המנחת חינוך (עג, ה) כתב שאף אם טרפה תחלת נבלה, האבר היוצא לא מצטרף עם נבלה לחיוב מלקות. משמעות הדברים היא שטרפה אסורה משום בעיה בשחיטה, ועליה אפשר לומר שהיא תחלת נבלה, אבל עובר שהוציא את ידו לא אסור מיסוד זה, אלא משום "גזירת הכתוב", לדבריו. האם ניתן למצוא טעם לאותה גזרת הכתוב?

הגרי"ז כתב שהגדרת איסור יוצא היא "שיוצא חוץ למחיצת אכילתו שנאסר ונעשה כטריפה הן בחולין הן בקדשים". מה הבעיה בזה?

ניתן להציע שהבעיה בבשר זה היא שהבשר נמצא מחוץ למקום שבו הוא אמור להיות. העובר אמור להיות במעי אמו, והוצאת אבר שלא במסגרת לידה היא מעשה לא תקני על פי הטבע. בשר קדשים אמור להיות בתוך מחיצתו, שם הוא נאכל, ואם הוא יצא משם – הוא כבר לא נמצא במקום הראוי לו לפי הטבע הקדושת־מטאפיזי,

במחיצה קדושה. לביאור זה, נצטרך לומר שהתורה אסרה לאכול בשר במקום לא שלא ראוי לו על פי הטבע.

ניתן להמשיך מכאן, ולומר שהיסוד של הדין כללי יותר, והוא שהתורה אסרה אכילת בשר שאינו תקני לפי הטבע. בטרפה, ראינו את הרמב"ם שאומר שהבעיה היא שהוא אינו שחוט. הכיוון השני הוא לומר שטרפה היא איסור עצמאי, עם יסוד אחר. ניתן להציע שיסוד זה הוא אותו יסוד שראינו קודם – התורה התירה לי לאכול פרה בריאה ושלמה, ולא התירה לי לאכול פרה חולה, שאינה פרה "תקנית" ו"נורמלית". הדברים עולים מדברי רש"י:

דטעמא דטרפה לאו משום קירוב מיתה הוא אלא משום חסרון.
(רש"י חולין לז ע"ב, ד"ה "מכלל דמוכנת")

אם דין טרפה לא קשור לכך שהבהמה עומדת למות, הסברו של הרמב"ם, שיש פגם במעשה השחיטה, לא שייך, ועלינו לדבר על טעם אחר. בפשטות, נראה להציע שטעם איסור טרפה הוא משום שהבשר לא תקני, הוא פגום. על דרך הטבע, פרה אמורה להיות שלמה ובריאה, ופרה זו חרגה מדרך הטבע, ולא מוגדרת כפרה "נורמלית". הסבר זה יכול לחבר בין שני חלקי הפסוק:

וְאִנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבֶשֶׂר בְּשָׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ. לְקֶלֶב תִּשְׁלָכֶן
אֹתוֹ. (שמות כב, ל)

כאן, התורה מצוה את ישראל להיות אנשי קדש. סביר לומר שחלק מלהיות אנשי קדש דורש להתרחק מדברים פגומים ושאינם תקינים – קדושה דורשת טהרה, וטהרה מייצגת נקיות ושלמות. לכן, התורה אוסרת את הטרפה, ואת האיסורים היוצאים ממנה.³³

על דרך הדרש, מו"ר הרב ברוך הציע שיש כאן משמעות נוספת למילה טרפה. לשורש ט.ר.ף 2 משמעויות – 1. הריגה ואכילה של בעל חי. 2. ערבוב ובלילה. עד כה הבנו כפשוטו של מקרא, שאנחנו מדברים על המשמעות הראשונה. אולם, להסבר זה ניתן

³³ מרי דאגלס, בספרה 'טוהר וסכנה', למשל, טוענת שדברים רבים לא מלוכלכים או טמאים מצד עצמם, אלא נחשבים כמלוכלכים וטמאים כשהם לא במקום הראוי להם. למשל, אוכל הוא לא דבר מלוכלך, אבל אם הוא נמצא על בגד, בתור כתם, הוא נחשב כמלוכלך.

לומר שיש מקום גם למשמעות השניה – בשר הטרפה הוא לא בשר רגיל, זה לא 100% פרה, הפרה לא רגילה, תקנית וטבעית.

לפי יסוד זה, ניתן לבאר עוד כמה מאיסורי 'בשר בשדה טרפה'. בפשטות, זה היסוד של בשר מן החי, לדעת ר"י בבבלי, ושל אבר מן החי, לדעת ר"ל בירושלמי – הוא פרש ממקומו הטבעי, שהוא הבהמה החיה. יסוד זה יכול לבאר גם את איסור האבר המדולדל.

לכאורה, נבלה מתה בצורה טבעית ותקינה לפי הטבע. אם כך, מדוע התורה אוסרת בשר נבלה? מדוע התורה מחייבת שחיטה בשביל לאכול בשר? לענ"ד, ניתן להציע שני הסברים לכך.

הכיוון הראשון יאמר שגם יסוד איסור נבלה הוא חוסר טבעיות ותקניות. זאת משום שהמוות הוא דבר לא תקני – בעל חיים אמור לחיות, וכאשר הוא מת – יש בזה משהו לא תקין, יש פגיעה בייצודה של הבהמה. ניתן אפילו לומר שהעולם נברא ללא מוות, והמוות בא רק לאחר חטא אדם הראשון. המוות הוא בהגדרתו דבר שפוגע בייצוד החיים, ולא אמור לקרות לפי הטבע האידאי של בריאת העולם. התורה מאפשרת לנו להמית את הבהמה מבלי שהיא תאסר, ע"י שחיטה.

הכיוון השני יאמר שהמוות כשלעצמו לא נתפס כדבר בלתי תקין, מדובר בתהליך טבעי של כל בעלי החיים – "הַפֶּל הוֹלֵךְ אֶל מְקוֹם אֶחָד הֵפֶל הָיָה מִן הָעֶפֶר וְהֵפֶל שָׁב אֶל הָעֶפֶר". אלא, שיש בעיה באכילת הבשר. עד המבול, היה אסור לאדם לאכול בשר, הבשר לא שייך לעולם של האדם, אלא לטבע, הוא לא אמור להכנס למטבח האנושי. לפי זה, יש צורך במתיר כלשהו, שיאפשר לאדם לאכול את הבשר. את מעשה השחיטה ניתן להבין בשתי צורות:

1. מעשה השחיטה הוא מעשה של הכנסת הבשר לעולמו של האדם. אם הבהמה מתה בצורה טבעית ותקינה, אמנם אין בעיה של טרפה, היא בהמה "נורמלית" ותקינה, אבל היא נשארה בעולם הטבע, ולא ניתרה לאדם באכילה. השחיטה היא מעשה של השתלטות האדם על הבהמה, והפיכתה לבשר שנכנס למטבח האנושי.

2. שחיטת חולין היא הרחבה של שחיטת קדשים. במידה מסוימת, אכילת בשר חולין היא סוג של אכילה משולחן גבוה.

אם כך, ניתן להציע שטעם איסור חוץ למחיצתו באבר היוצא היא שהאבר יצא אל מחוץ למקומו התקני-טבעי, והתורה מצוה לאכול בשר טבעי.

סיכום

ראינו שיש הסוברים שאיסור העובר שהוציא את ידו הוא איסור עצמאי, של חוץ למחיצתו. בארנו כגרי"ז, שיסוד דין חוץ למחיצתו הוא לא בקדשים, אלא בדבר שיצא חוץ למקום אכילתו. ניסינו לתת טעם לדין זה, שהתורה מצוה לאכול בשר התקין על פי הטבע, ובשר זה יצא ממקומו הטבעי. הסברנו לפי זה את דין טרפה ואת דין בשר ואבר מן החי. ברור שטעם זה אינו הכרחי, והדברים בגדר הצעה בלבד ונתונים לשיפוטו של הקורא.

נפקא מינות

היחס בין חוץ למחיצתו בעובר לחוץ במחיצתו בקדשים

כאמור, בפשטות, לצד הראשון, הסובר ש'בשר בשדה טרפה' הוא אייהיתר בשחיטה, איסור חוץ למחיצתו בקדשים הוא דין שונה, ואין סיבה שיצטרף עם אבר היוצא לשיעור מלקות. אולם, לצד הסובר שהאבר היוצא אסור באותו האיסור של חוץ למחיצתו בקדשים, נראה שהאבר היוצא יצטרף לשיעור מלקות, כמו שקדשים שונים שיצאו חוץ למחיצתם מצטרפים זה עם זה לעניין מלקות.

נשחטה אמו ונמצאה טרפה

במקרה ששחט את האם ונמצאה טרפה, מובא בגמרא:

אמר רב חסדא: השוחט את הטרפה, ומצא בה בן ט' ח' – טעון
שחיטה, וחייב בזרוע והלחיים והקבה, ואם מת – טהור מלטמא
במשא... ד' סימנים אפשר ביה רחמנא. (חולין עה ע"א–ע"ב)

כלומר, העובר נטהר בשחיטת אמו, אבל עדיין יש לו היתר אכילה בשחיטת עצמו. נחלקו האחרונים בדעת מהר"י בן חביב, בשאלה האם האבר אסור במקרה שנשחטה אמו ונמצאה טרפה ולאחר מכן העובר נשחט וניתר באכילה. בפשטות, נראה כפר"ח (יו"ד יד, ה; שם, ח), הסובר שהאבר ניתר בשחיטת עצמו, משום שאמרנו שהאבר ניתר באכילה כל זמן שהעובר לא הותר באכילה בשחיטת אמו. אולם, הב"ח (יו"ד יד, ד"ה "הוציא אבר אחד") והש"ך (יו"ד יד, ז) חולקים, וסוברים שבמקרה זה – האבר אסור באכילה אף לאחר שהעובר ניתר בשחיטת עצמו. מה ההגיון מאחורי שיטתם?

1. התבואות שור (יד, ח) חידש שכאשר נשחטה אמו ונמצאה טרפה, העובר נטהר מידי נבלה, אבל האבר לא נטהר מידי נבלה (למרות שאם האם לא היתה טרפה – האבר היה נטהר מידי נבלה). כאשר העובר נשחט, שחיטה זו היא שחיטה חלקית, המתירה באכילה את מה שנטהר מידי נבלה, ולכן היא לא מועילה להתיר באכילה את האבר היוצא, שנשאר נבלה.

2. הפרי מגדים (יו"ד יד, ז) מסביר שהב"ח לא צריך לקבל את החידוש של התבו"ש, ויכול לומר שכיוון שהאבר נטהר בשחיטת האם – הוא מוגדר כבשר בשדה, ונאסר. הוא מסביר שדבריו מסתדרים רק לצד הסובר ש'בשר בשדה טרפה' הוא איסור עצמאי, שחל על האבר היוצא. לצד זה, מרגע שהאבר יצא – הוא נאסר, ושחיטת עצמו כבר לא תגדיר למפרע את היד כ'לא חוץ למחיצתה', משום ששחיטת האם הועילה לטהר את היד. בשביל לומר את זה, צריך לומר שלשחיטת אמו יש משמעות אפילו לאחר שחיטת עצמו. אולם, אם הבעיה היא אייחיתר בשחיטה, אז למוהר"י בן חביב, כל הבעיה באבר היא שהוא לא נותר בשחיטת האם, ואין סיבה לומר ששחיטת עצמו כבר לא תועיל.

הצד הסובר ש'בשר בשדה טרפה' הוא איסור עצמאי יכול גם לומר כפר"ח, ולומר ששחיטת עצמו מגדירה את אוויר העולם כמקומו של האבר, משום שבכלל מאתיים מנה, ושחיטת עצמו מיתרת את שחיטת אמו. אפשר לדבר על סוג של מנגנון של ברירה – לאחר שהעובר נשחט בעצמו, התברר ששחיטת אמו הטרפה אינה כלום; שחיטת האם מועילה רק אם העובר לא נותר בשחיטת עצמו.

אם כן, לצד הסובר ש'בשר בשדה טרפה' הוא אייחיתר בשחיטה, אם נאמר כדעת מהר"י בן חביב, שהאבר היוצא נותר בשחיטה אם נשחטה אמו, במקרה שנשחטה אמו, נמצאה טרפה ואח"כ שחט את הוולד, יש לנו 2 אפשרויות: 1. לומר כפר"ח, שניתר בשחיטת עצמו. 2. לקבל את החידוש של התבו"ש, שהאבר היוצא לא נטהר מידי נבלה בשחיטת האם, אם היא נמצאה טרפה. לצד הסובר ש'בשר בשדה טרפה' הוא איסור עצמאי, אפשר להסביר כפר"ח וכתבו"ש, אך אפשר גם לבאר כפמ"ג, ששחיטת האם מגדירה את האבר כחוץ למחיצתו, ואף ששחיטת עצמו הועילה – הוא עדיין אסור באכילה.

סיכום

1. בריש פרק 'בהמה המקשה', ראינו שלדעת רב יהודה אמר רב, אבר עובר היוצא חוץ לרחם אמו – אסור אף לאחר שחזר לרחם. דין זה נלמד מן המילים "וּבֶשֶׁר בְּשָׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ", כשהגמרא מבארת שלומדים מזה ש"כיון שיצא בשר חוץ למחיצתו נאסר".

2. ראינו מחלוקת ראשונים בהיקף האיסור. לדעת מהר"י בן חביב, האבר היוצא אסור רק אם העובר הותר בשחיטת אמו, אך אם העובר נולד וניתר בשחיטת עצמו – האבר מותר. לדעת הכלבו, האבר היוצא אסור אף אם העובר נולד והותר בשחיטת עצמו.

3. הבאנו שני הסברים לאופי איסור אבר היוצא:

א. 'בשר בשדה טרפה' הוא לא איסור החל על האבר, אלא פסוק המחדש לנו שהבשר לא ניתן בשחיטה. לאחר שהפסוק לימד אותנו שהבשר לא ניתן בשחיטה, שייך לדבר על שלשה איסורים היכולים לחול על הבשר:

1. איסור 'שאינה זבוחה'.

2. איסור טרפה, שהוא איסור על בשר שלא ניתן בשחיטה (רמב"ם).

3. איסור אבר מן החי (רשב"א לפי הש"ך והפר"ח).

יסוד המחלוקת בין 2 האפשרויות הראשונות הוא באופי איסור טרפה – האם הוא איסור עצמאי או איסור על בשר שלא ניתן בשחיטה. הנפק"מ היא בשאלה האם לוקים על אבר היוצא. הנפק"מ בין שתי האפשרויות הראשונות לאפשרות השלישית היא בשאלה האם בן נח מותר באבר היוצא. הבאנו 3 הבנות להבנת יסוד המחלוקת שבין האפשרויות הראשונות לאפשרות השלישית:

1. האם בהמה בחייה לאברים עומדת?

2. האם לבן פקועה יש חיות כלשהי?

3. האם הוצאת האבר נחשבת כחיתוך ממש או כסוג של לידה?

בפשטות, דין חוץ למחיצתו בקדשים הוא איסור הנלמד מ'בשר בשדה טרפה', והוא שונה מהותית מאיסור אכילת בשר היוצא, ש'בשר בשדה טרפה' רק מלמד שהשחיטה לא חלה על האבר. ראינו שאע"פ

שהשחיטה לא חלה לעניין היתר האכילה, האבר לא נחשב כאילו הוא מת בלא שחיטה, ואינו מטמא בטומאת נבלה.

ב. דין 'בשר בשדה טרפה' הוא איסור עצמאי, של בשר היוצא חוץ למחיצתו. איסור הבשר באבר היוצא הוא אותו האיסור החל על בשר קדשים היוצא. ניסינו לרדת ליסוד שיטה זו, והצענו לומר שהבעיה בבשר חוץ למחיצתו הוא שהוא יצא חוץ למקומו הטבעי, והצענו שאולי התורה אוסרת אכילת בשר שאינו במצבו התקני והטבעי. הצענו לבאר כך אף את איסורי אבר מן החי וטרפה.

4. הבאנו 2 נפק"מ העולות מן החקירה:

א. הצטרפות האבר היוצא עם קדשים שיצאו חוץ למחיצתן לחיות מלקות.

ב. דין אבר היוצא במקרה שנשחטה אמו ונמצאה טרפה, לדעת מהר"י בן חביב.

כאמור, החקירה שחקרנו, האם אבר היוצא הוא אייהיתר בשחיטה או איסור עצמאי היא חקירה הקיימת אף בדין טרפה, שלחלק מהשיטות נלמד אף הוא המילים "וּכְשֹׁר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ", ואכמ"ל.³⁴

³⁴ אנו הבאנו את הרמב"ם (מאכלות אסורות ד, ו-ז) שממנו עולה שטרפה תחילת נבלה, ואת התוספות (חולין לב ע"א, ד"ה "ורמינהי"), שמהם עולה שטרפה היא איסור עצמאי. ראינו את רש"י (חולין לז ע"ב, ד"ה "מכלל דמסוכנת") שממנו עולה שטרפה לא קשורה לאייהיתר השחיטה, והתורא"ש שם הרחיב בנידון. ועיין, למשל, באתון דאורייתא (סימן טז) שחקר בדין טרפה, ויש מקום רב להרחיב, ואין מקומו במאמר זה.